

УДК 342.7:376

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.93.1.48>

ЗАХИСТ ПРАВА НА ОСВІТУ ДЛЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Серединко А.А.,
доктор філософії,
викладач кафедри державно-правових дисциплін
Міжнародного університету
ORCID: 0009-0003-4004-1288

Серединко А.А. Захист права на освіту для осіб з інвалідністю в умовах збройного конфлікту.

Стаття присвячена конституційно-правовому аналізу захисту права на освіту для осіб з інвалідністю в умовах збройного конфлікту та воєнного стану в Україні. Дослідження базується на нормах Конституції України (статті 53, 24, 64), які гарантують рівний доступ до освіти без дискримінації та не допускають повного обмеження соціальних прав навіть під час воєнного стану, а також на імplementованих міжнародних стандартах, насамперед статті 24 Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, рекомендаціях UNESCO, UNICEF та Указі Президента України № 859/2025 «Про додаткові заходи щодо захисту прав дітей в умовах збройної агресії проти України».

Особливий акцент зроблено на потрійній вразливості осіб з інвалідністю в умовах війни: фізичні бар'єри від руйнування та окупації освітньої інфраструктури, психоемоційні травми (посттравматичний стрес, втрата близьких), а також системні проблеми реалізації права – брак адаптованої інфраструктури, недостатня підготовка педагогів, перехід на дистанційне/змішане навчання без розумного пристосування, фрагментарність даних та обмежене фінансування. Розглянуто приклади псевдоінклюзії, коли діти формально зараховані, але фактично не отримують індивідуальної підтримки.

Проаналізовано ключові виклики для внутрішньо переміщених осіб (ВПО), дітей з особливими освітніми потребами та осіб, що залишилися в зонах бойових дій чи окупації. Наведено позиції українських дослідників щодо адаптації освітнього середовища, психолого-педагогічної підтримки та пільг для ВПО в умовах воєнного стану.

Запропоновано практичні рекомендації щодо посилення конституційного захисту: вдосконалення законодавства про освіту, обов'язковий моніторинг доступності, розвиток інклюзивної компетентності педагогів, створення мобільних освітніх центрів, онлайн-платформ з розумним пристосуванням, виконання Указу № 859/2025, активізація ролі Міністерства освіти і науки та Конституційного Суду України в тлумаченні норм воєнного часу.

Зроблено висновок про те, що реальне забезпечення конституційного права на освіту для осіб з інвалідністю в умовах збройного конфлікту є не лише виконанням міжнародних та національних зобов'язань, а й стратегічною інвестицією в реабілітацію, соціальну згуртованість та післявоєнне відновлення України.

Ключові слова: право на освіту, особи з інвалідністю, збройний конфлікт, воєнний стан, інклюзивна освіта, внутрішньо переміщені особи, Конституція України, міжнародні договори, міжнародні стандарти.

Seredynko A.A. Protection of the right to education for persons with disabilities in conditions of armed conflict.

The article is devoted to the constitutional and legal analysis of the protection of the right to education for persons with disabilities in conditions of armed conflict and martial law in Ukraine. The study is based on the provisions of the Constitution of Ukraine (Articles 53, 24, 64), which guarantee equal access to education without discrimination and do not permit the full restriction of social rights even

during martial law, as well as on implemented international standards, primarily Article 24 of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities, UNESCO and UNICEF recommendations.

Particular emphasis is placed on the triple vulnerability of persons with disabilities during the war: physical barriers resulting from the destruction and occupation of educational infrastructure, psycho-emotional traumas (post-traumatic stress, loss of loved ones), and systemic issues in the realization of the right – lack of adapted infrastructure, insufficient teacher training, transition to distance/mixed learning without reasonable accommodation, data fragmentation, and limited funding. Examples of pseudo-inclusion are examined, where children are formally enrolled but do not actually receive individual support.

The key challenges for internally displaced persons (IDPs), children with special educational needs, and those remaining in combat zones or occupied territories are analyzed. Positions of Ukrainian researchers on adapting the educational environment, psycho-pedagogical support, and benefits for IDPs under martial law are presented.

Practical recommendations are proposed to strengthen constitutional protection: improvement of education legislation, mandatory accessibility monitoring, development of inclusive teacher competencies, creation of mobile educational centers and online platforms with reasonable accommodation, implementation of Decree No. 859/2025, and activation of the role of the Ministry of Education and Science and the Constitutional Court of Ukraine in interpreting norms during wartime.

The conclusion is drawn that the real guarantee of the constitutional right to education for persons with disabilities in conditions of armed conflict is not only the fulfillment of international and national obligations but also a strategic investment in rehabilitation, social cohesion, and post-war recovery of Ukraine.

Key words: right to education, persons with disabilities, armed conflict, martial law, inclusive education, internally displaced persons, Constitution of Ukraine, international treaties, international standards.

Постановка проблеми. Право на освіту є фундаментальним правом людини, закріпленим у міжнародних стандартах та гарантованим статтею 53 Конституції України, яка зобов'язує державу забезпечувати рівний доступ до освіти без дискримінації, включаючи осіб з інвалідністю. Однак у умовах збройного конфлікту, введення воєнного стану та масової агресії проти України особи з інвалідністю стикаються з подвійною та потрійною вразливістю: як люди з обмеженими можливостями, як внутрішньо переміщені особи чи біженці, а часто ще й як жертви психотравмуючих подій, руйнування інфраструктури чи окупації територій.

За даними міжнародних організацій та національних моніторинрів, у зонах конфлікту та воєнного стану мільйони українців, серед яких значна частка осіб з інвалідністю (включаючи дітей з особливими освітніми потребами), позбавлені стабільного доступу до інклюзивної освіти через фізичні бар'єри (зруйновані чи недоступні заклади), брак адаптованої інфраструктури, психо-емоційні травми, відсутність документів, переміщення чи обмеження в пересуванні. У період воєнного стану, коли держава змушена балансувати між безпекою та правами людини (ст. 64 Конституції України [1]), регулювання освіти для цієї групи стає фрагментарним: тимчасові форми (дистанційне, змішане навчання), брак фінансування, недостатня підготовка педагогів та слабка координація між органами влади призводять до виключення з освітнього процесу, псевдоінтеграції чи хронічної соціальної ізоляції.

Незважаючи на ратифікацію Україною Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю (CRPD), яка імплементована в національне законодавство та Конституцію, а також на спеціальні норми воєнного часу (постанови КМУ, накази МОН про гнучкі форми навчання), ситуація загострюється: діти та дорослі з інвалідністю часто не отримують індивідуальної підтримки, розумного пристосування чи психологічної допомоги, що створює довгострокові ризики для їхнього розвитку, інтеграції та соціально-економічного становища. В умовах післявоєнного відновлення України, коли освіта стає ключовим інструментом реабілітації, соціальної згуртованості та європейської інтеграції, проблема набуває критичної актуальності, вимагаючи посилення конституційних гарантій, імплементації міжнародних стандартів у національне право та створення ефективних механізмів захисту.

Таким чином, існує об'єктивна потреба в конституційно-правовому та міжнародному аналізі гарантій та механізмів реалізації права на освіту для осіб з інвалідністю в умовах збройного конфлікту.

Мета дослідження – дослідити конституційно-правові аспекти захисту права на освіту осіб з інвалідністю в умовах збройного конфлікту.

Стан опрацювання проблематики. Питання захисту прав осіб з інвалідністю в контексті міграції та освіти є актуальною темою міжнародного права прав людини. Фундаментальні дослідження проведено в рамках ООН та UNESCO, зокрема в Конвенції про права осіб з інвалідністю 2006 р., де стаття 24 присвячена інклюзивній освіті [2], та в звіті UNESCO «Inclusion and Education» 2020 р., який аналізує бар'єри для вразливих груп [3]. Судова практика Європейського суду з прав людини (наприклад, справи щодо дискримінації в освіті) детально розкривають взаємодію з Конвенцією про статус біженців 1951 р. [4].

Окремі аспекти освіти мігрантів з інвалідністю аналізувалися в англо-американській літературі, зокрема в працях дослідників з Urban Institute – D. Gonzalez, P. Echave «Disabled Immigrants Face Compounding Barriers to Education and Employment» 2023 р. [5] та UNICEF – «Included, Every Step of the Way» 2023 р. [6]. В українській науці цій проблемі присвячені праці Г.І. Бабчук, Ю.Л. Бриндікова, Г.Р. Нестерука, Я.С. Пасічника та ін.

Вклад основного матеріалу. У сучасному світі міграція є одним з ключових викликів, що впливає на мільйони людей. За даними ООН, понад 110 мільйонів осіб є вимушеними мігрантами, серед яких значна частка – особи з інвалідністю. Ці особи стикаються з подвійною дискримінацією: як мігранти та як люди з обмеженими можливостями. Право на освіту є фундаментальним правом людини, закріпленим у численних міжнародних документах, і воно повинно реалізовуватися без дискримінації. Однак в умовах збройного конфлікту, особливо під час конфліктів чи гуманітарних криз, доступ до освіти для осіб з інвалідністю часто обмежений. Ця стаття аналізує міжнародні стандарти захисту цього права, ключові виклики та рекомендації для покращення ситуації, з акцентом на контекст України, де війна спричинила масову міграцію.

Міжнародне право надає чіткі норми щодо захисту права на освіту для осіб з інвалідністю в умовах збройного конфлікту. Основним документом є Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю 2006 року, яка ратифікована Україною [2]. Стаття 24 гарантує право на інклюзивну освіту на всіх рівнях без дискримінації, з урахуванням рівних можливостей. Держави зобов'язані забезпечити доступ до загальної освіти, розумне пристосування та індивідуальну підтримку [2]. Для мігрантів з інвалідністю Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю взаємодіє з Конвенцією про статус біженців 1951 року, яка забороняє дискримінацію в освіті для біженців [4].

Міжнародні стандарти права на освіту, такі як Загальна декларація прав людини 1948 р., Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 р. та Конвенція про права дитини 1989 р., забезпечують рівний доступ до освіти без дискримінації, включаючи безоплатну початкову освіту та поступове впровадження безоплатної вищої освіти, підкреслює Я. С. Пасічник [7, с. 48-49]. Ці стандарти особливо актуальні для осіб з інвалідністю, що постраждали від війни, оскільки вони вимагають адаптації освітнього середовища до індивідуальних потреб, що взаємодіє з нормами Конвенції про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти 1960 р., яка забороняє будь-які бар'єри для доступу до навчання [7, с. 49].

Ці міжнародні норми імplementовані в Конституцію України (ст. 9 про пріоритет міжнародних договорів) та національне законодавство (Закон «Про освіту», Закон «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю»). Стаття 53 Конституції гарантує право на освіту, а стаття 24 – рівні права осіб з інвалідністю, що набуває особливого значення в умовах воєнного стану, коли держава зобов'язана забезпечувати безперервність освіти навіть за обмежень (ст. 64). Указ Президента України № 859/2025 [8] про додаткові заходи захисту прав дітей в умовах агресії підкреслює необхідність інклюзивної освіти для дітей з інвалідністю як частини конституційного захисту.

UNESCO наголошує на необхідності інклюзивної освіти для вразливих груп, включаючи біженців з інвалідністю. У звіті «Inclusion and Education» організація підкреслює, що близько 240 мільйонів дітей з інвалідністю в світі стикаються з бар'єрами, а в умовах збройного конфлікту ця проблема загострюється [3]. ЄС у Стратегії щодо прав осіб з інвалідністю 2021-2030 акцентує на інтеграції мігрантів з інвалідністю в освіту, пропонуючи заходи для доступності та рівності [9]. Ці стандарти вимагають від держав створення інклюзивних систем освіти, де особи з інвалідністю, які постраждали від війни отримують підтримку, включаючи адаптовані матеріали та психологічну допомогу.

Особливі з інвалідністю в умовах збройного конфлікту стикаються з численними бар'єрами. По-перше, фізична недоступність: багато шкіл у країнах-приймачах не обладнані для осіб з інвалідністю, наприклад, відсутні пандуси чи спеціальні класи [10]. По-друге, мовні та культурні

бар'єри: мігранти часто не володіють мовою країни-приймача, що ускладнює навчання, особливо для дітей з інвалідністю, які потребують спеціальної підтримки [5].

У контексті України, де через війну мільйони людей стали внутрішніми мігрантами чи біженцями, ситуація критична. Дослідження показують, що діти з інвалідністю серед біженців часто не зараховуються до шкіл через відсутність документів чи оцінки потреб [11, р. 40]. Крім того, психологічні травми від міграції посилюють проблеми: посттравматичний стрес ускладнює навчання [6]. У країнах ЄС, таких як Німеччина чи Польща, куди мігрують українці, бар'єри включають недостатню підготовку вчителів та обмежену фінансову підтримку [12]. Загалом, відсутність даних про кількість мігрантів з інвалідністю ускладнює планування [13].

Г.І. Бабчук та Г. Р. Нестерук також у своєму дослідженні зауважують, що у контексті масової міграції через війну в Україні діти з особливими освітніми потребами (далі – ООП) та внутрішньо переміщені особи (далі – ВПО) стикаються з подвійними викликами, такими як втрата стабільного середовища, психоемоційні травми та брак адаптованої інфраструктури, що призводить до переходу на дистанційне чи змішане навчання [14, с. 55-56]. Інклюзивна освіта в таких умовах вимагає гнучких форматів, посиленої ролі психологічної підтримки та залучення міжнародних організацій для забезпечення ресурсів, оскільки багато шкіл не готові до інтеграції ВПО з ООП, що посилює соціальну ізоляцію [14, с. 56; 15, с. 59]. Наприклад, відсутність спеціалізованих програм і моніторингу призводить до псевдоінтеграції, підкреслює Ю.Л. Бриндіков, де діти з інвалідністю не отримують повноцінної допомоги, як це видно з аналізу інклюзивних практик в Європі [15, с. 59].

Г.О. Коссова-Сіліна в своєму посібнику «Інклюзивне навчання в ЗП(ПТ)О в умовах воєнного стану» дотримується такої ж позиції та зауважує, що в умовах воєнного стану в Україні внутрішньо переміщені особи, включаючи тих з особливими освітніми потребами, стикаються з додатковими бар'єрами в доступі до освіти, такими як загроза життю, психологічні травми, втрата близьких чи насильство, що вимагає спеціальної психолого-педагогічної підтримки [16, с. 5]. Зокрема, в закладах професійної (професійно-технічної) освіти (ЗП(ПТ)О) міграція спричиняє стрес для системи, де ВПО часто не мають адаптованих програм, що посилює соціальну ізоляцію та ускладнює інтеграцію [16, с. 67]. Дослідження показують, що ВПО входять до категорій з ООП поряд з порушеннями здоров'я, ПТСР чи мовними проблемами, що вимагає індивідуального підходу для подолання труднощів [16, с. 126].

У період воєнного стану конституційне право на освіту не обмежується повністю (ст. 64 не дозволяє обмежувати соціальні права, включаючи освіту), але реалізується з труднощами: руйнування шкіл, перехід на дистанційне навчання без адаптації для осіб з інвалідністю, брак психологічної підтримки та фінансування. Це призводить до псевдоінклюзії, коли формально діти зараховані, але не отримують індивідуальної допомоги.

Для ефективного захисту права на освіту необхідні комплексні заходи. Держави повинні впроваджувати інклюзивні політики, як рекомендує UNESCO: навчання вчителів, адаптація програм та співпраця з неурядовими громадськими організаціями (далі – НГО) [17, р. 18]. В Україні варто посилити роль Міністерства освіти для оцінки потреб осіб з інвалідністю. ЄС може розширити фінансування програм інтеграції, включаючи спеціальну освіту. Важливо залучати сім'ї мігрантів до цього процесу, надаючи інформацію рідною мовою.

Для покращення доступу до освіти осіб з інвалідністю в Україні рекомендується впроваджувати пільги для ВПО, зазначає Л. М. Мозолук-Боднар, такі як цільова державна допомога на навчання, безплатне харчування та проживання в гуртожитках, що забезпечує безперервність освіти навіть у умовах переміщення [18, с. 46]. Крім того, адаптація освітнього середовища повинна включати створення мобільних команд фахівців (психологів, асистентів) та онлайн-платформ для інклюзивного навчання, з урахуванням досвіду Італії та Австрії, де акцент на мультидисциплінарній підтримці та нормативній базі [15, с. 59]. Загалом, посилення координації між державними органами, НГО та міжнародними партнерами дозволить мінімізувати бар'єри та реалізувати право на освіту для вразливих груп.

Захист права на освіту для осіб з інвалідністю в умовах збройного конфлікту вимагає спільних зусиль держав, міжнародних організацій та суспільства. Інклюзивна освіта не лише реалізує фундаментальні права, але й сприяє інтеграції та розвитку суспільства. Україна, як країна з великим досвідом міграції, може стати прикладом, впроваджуючи рекомендації міжнародних стандартів.

Висновки. Умови збройного конфлікту та воєнного стану в Україні створюють екстремальні виклики для реалізації конституційного права на освіту, гарантованого статтею 53 Конституції України без дискримінації. Особи з інвалідністю, як одна з найбільш вразливих груп, зазнають потрій-

ної загрози: фізичні бар'єри від руйнування чи окупації освітньої інфраструктури, психоемоційні травми від війни та труднощі реалізації цього права під час воєнного стану (ст. 64 Конституції України). Мільйони українців з інвалідністю, включаючи дітей з особливими освітніми потребами та внутрішньо переміщених осіб, стикаються з відсутністю або суттєвим обмеженням доступу до інклюзивної освіти, що призводить до соціальної ізоляції, погіршення психічного здоров'я та довгострокових ризиків для їхньої економічної самостійності й повноцінної інтеграції в суспільство.

Міжнародні стандарти – насамперед Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю (ст.

24), Конвенція про статус біженців, рекомендації UNESCO та UNICEF – разом із стратегічними документами ЄС створюють міцну нормативну основу для інклюзивної освіти без дискримінації. Ці норми імplementовані в Конституцію України (ст. 9 про пріоритет міжнародних договорів) та національне законодавство, а також посилюються Указом Президента України № 859/2025 «Про додаткові заходи щодо захисту прав дітей в умовах збройної агресії проти України», який передбачає розвиток інклюзивної освіти, дистанційного навчання для дітей з окупованих територій та особливу увагу до дітей з інвалідністю. Проте на практиці ці норми часто залишаються декларативними через системні проблеми: брак адаптованої інфраструктури, недостатню підготовку педагогів, фрагментарність даних про потреби вразливих груп, обмежене фінансування та слабку координацію між державними органами, НГО та міжнародними партнерами.

Особливо гостро ситуація проявляється в Україні, де війна спричинила руйнування шкіл, масове внутрішнє переміщення та окупацію територій. Сотні тисяч дітей і дорослих з інвалідністю опинилися в умовах, коли освіта або повністю відсутня, або реалізується в неадаптованих формах (дистанційне чи змішане навчання без розумного пристосування). Це не лише порушує конституційні права, а й створює довгострокові ризики для реабілітації та соціальної згуртованості в післявоєнний період.

Разом з тим, аналіз свідчить, що проблема не є нерозв'язною. Успішні приклади впровадження інклюзивних моделей (створення мобільних освітніх центрів, індивідуальних траєкторій розвитку, використання цифрових технологій для подолання бар'єрів, мультидисциплінарна підтримка) демонструють, що ключ до успіху – комплексний підхід, який поєднує конституційні зобов'язання держави, політичну волю, достатнє фінансування та активну участь осіб з інвалідністю та їхніх сімей у прийнятті рішень.

Для України, яка переживає збройний конфлікт і водночас готується до післявоєнного відновлення, захист права на освіту для осіб з інвалідністю має стати одним із пріоритетів національної політики. Це не лише виконання конституційних і міжнародних зобов'язань, а й стратегічна інвестиція в людський капітал, соціальну згуртованість та стає майбутнє країни. Посилення ролі Міністерства освіти і науки, виконання Указу № 859/2025, розвиток інклюзивної компетентності педагогів, створення безпечного освітнього середовища та моніторинг доступності – це необхідні кроки для переходу від декларативного визнання прав до їх реальної реалізації.

Таким чином, забезпечення конституційного права на якісну інклюзивну освіту для осіб з інвалідністю в умовах збройного конфлікту вимагає системної, скоординованої та фінансово забезпеченої роботи держави. Лише за такої умови освіта стане потужним інструментом подолання вразливості, відновлення справедливості та побудови інклюзивного суспільства, в якому ніхто не залишається поза межами можливостей через інвалідність чи наслідки війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: Закон України № 254к/96-ВР від 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 04.02.2026).
2. Конвенція про права осіб з інвалідністю від 13.12.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення: 04.02.2026).
3. Inclusion and Education: Report of UNESCO, 2020. URL: <https://www.unesco.org/gem-report/en/publication/inclusion-and-education> (дата звернення: 04.02.2026).
4. Конвенція про статус біженців від 28.07.1951. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text (дата звернення: 04.02.2026).
5. Gonzalez D., Echave P. Disabled Immigrants Face Compounding Barriers to Education and Employment: Insights from an Expert Convening and Future Research Directions. Urban Institute, 2023. URL: <https://eric.ed.gov/?id=ED637978> (дата звернення: 04.02.2026).

6. Included, Every Step of the Way. UNICEF, 2023. URL: <https://data.unicef.org/resources/included-every-step-of-the-way-upholding-the-rights-of-migrant-and-displaced-children-with-disabilities/> (дата звернення: 04.02.2026).
7. Пасічник Я. С. Міжнародні стандарти права на освіту. *Інклюзія в Україні в умовах війни: виклики та перспективи*: тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (15 травня 2025 року). Хмельницький, 2025. С. 48-50. URL: https://hist.km.ua/images/2025/2025_konferentsiji/zbirnik-tez_inklyuziya_2025.pdf (дата звернення: 04.02.2026).
8. Про додаткові заходи щодо захисту прав дітей в умовах збройної агресії проти України: Указ Президента України № 859/2025 від 24.11.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/859/2025#Text> (дата звернення: 04.02.2026).
9. Understanding EU policies for people with disabilities. European Parliament. Brussels, 2021. 8 p. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/698811/EPRS_BRI\(2021\)698811_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/698811/EPRS_BRI(2021)698811_EN.pdf) (дата звернення: 04.02.2026).
10. Refugees and migrants with disabilities. United Nations. New York, 2016. URL: <https://social.desa.un.org/issues/disability/news/refugees-and-migrants-with-disabilities> (дата звернення: 04.02.2026).
11. Bacakova M. Inclusive educational transitions for refugees with disabilities: Intersectionality and the right to inclusive Education. *Perspectives on Transitions in Refugee Education: Ruptures, Passages, and Re-Orientations*. 2023. P. 33-46. <https://doi.org/10.2307/j.ctv32bm1gz.6>.
12. Hunt L. The educational inclusion of refugees with disabilities in Europe: a HERE report. *Higher Education for Refugees in Europe*. 2023. URL: <https://hubhere.org/the-educational-inclusion-of-refugees-with-disabilities-in-europe-a-here-report> (дата звернення: 04.02.2026).
13. Griggs-Demmin A. The Intersection of Legislation, Immigration, and Disability. Georgetown University. Georgetown University, 2018. URL: <https://learningei.georgetown.edu/blog/disability-2/the-intersection-of-legislation-immigration-and-disability> (дата звернення: 04.02.2026).
14. Бабчук Г.І., Нестерук Г.Р. Інклюзивна освіта в умовах війни: адаптація освітнього середовища для дітей з особливими потребами та внутрішньо переміщених осіб. *Інклюзія в Україні в умовах війни: виклики та перспективи*: тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (15 травня 2025 року). Хмельницький, 2025. С. 55-58. URL: https://hist.km.ua/images/2025/2025_konferentsiji/zbirnik-tez_inklyuziya_2025.pdf (дата звернення: 04.02.2026).
15. Бриндіков Ю.Л. Актуальні проблеми інклюзивної освіти. *Інклюзія в Україні в умовах війни: виклики та перспективи*: тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (15 травня 2025 року). Хмельницький, 2025. С. 58-60. URL: https://hist.km.ua/images/2025/2025_konferentsiji/zbirnik-tez_inklyuziya_2025.pdf (дата звернення: 04.02.2026).
16. Коссова-Сіліна Г.О. Інклюзивне навчання в ЗП(ПТ)О в умовах воєнного стану: навчально-методичний посібник. Біла Церква: БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України, 2024. 129 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740470/1/B0.pdf> (дата звернення: 04.02.2026).
17. Smith-Khan L., Crock M. Making rights to education real for refugees with disabilities. Background paper prepared for the 2019 Global Education Monitoring Report: Migration, displacement and education: Building bridges, not walls. 2018. 22 p. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000266058> (дата звернення: 04.02.2026).
18. Мозолюк-Боднар Л.М. Пільги внутрішньо переміщених осіб у сфері освіти. *Інклюзія в Україні в умовах війни: виклики та перспективи*: тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (15 травня 2025 року). Хмельницький, 2025. С. 44-47. URL: https://hist.km.ua/images/2025/2025_konferentsiji/zbirnik-tez_inklyuziya_2025.pdf (дата звернення: 04.02.2026).

Дата першого надходження рукопису до видання: 05.02.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.02.2026

Дата публікації: 05.03.2026